

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้การศึกษาสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 เป็นที่เข้าใจตรงกันและลึกซึ้งกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ในส่วนนี้ผู้ศึกษาค้นคว้าจะได้นำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการหาจุดรวมของแนวคิดด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอันจะนำไปสู่การวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา และจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาสภาพปัญหาการบริหารภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุโขทัย เขต 1 ได้อย่างเหมาะสมและตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไปได้สูง ผู้ศึกษาค้นคว้าได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยลำดับดังนี้

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. ความรู้ หลักการ ทฤษฎี การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา
 - ความหมายของภูมิปัญญาไทย
 - ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. การนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในสถานศึกษา
 - การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของกระทรวงศึกษาธิการ
 - ภูมิปัญญาไทยกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2545 - 2559
 - นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยกับการจัดการศึกษา
 - แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาการศึกษา
 - การพัฒนากระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน
 - การใช้แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น
3. รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาไทย

“ภูมิปัญญาไทย” มาจากคำนาม 3 คำ “ภูมิ”, “ปัญญา” และ “ไทย”

ความหมายของคำว่า “ภูมิ” ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 “ภูมิ(พุม) น. พื้นชั้น, พื้นเพ

“ภูมิปัญญา” หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ

“ไทย” หมายถึง ชื่อประเทศและชนชาติที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพรมแดนติดต่อกับลาว เขมร มาเลเซีย และพม่า

“ภูมิปัญญาไทย” หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถของคนไทย, ชาติไทย และประเทศไทย

ธวัช ปุณโณทก (2531: 40-42) ให้ความหมายว่า “ภูมิปัญญา...” หมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใส่ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินที่กระทะมาแช่น้ำต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่า “ภูมิปัญญา” ทั้งสิ้น

ปรีชา อุยตระกูล (2530:9) ให้ความหมาย “ภูมิปัญญาไทย” ดังนี้ ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตการทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นที่ชุมชนหมู่บ้านและส่วนที่เป็นตัวปัจเจกชนของชาวบ้าน

ชลธิรา สัตยวัฒน์ (2534) ภูมิปัญญา เป็นผลึกขององค์ความรู้ที่มีกระบวนการสั่งสม สืบทอดกันรอกันมายาวนาน มีที่มาหลากหลายไร้เอกภาพแต่ก็ได้ประสมประสานกันจนเป็นเหลี่ยมมนที่จรสแสงคงทนและทำทายตลอดกาลเวลา ความรู้ อาจจะไม่ได้ออกภาพ (Unity) แต่ภูมิปัญญาจัดว่าเป็นเอกลักษณ์

สิริกร ไชยมา (2544:1) ได้ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญา” ว่าหมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม ความสามารถในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของมนุษย์ได้อย่างเหมาะสม สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขได้สั่งสมสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน จนได้รับการยอมรับในสังคมนั้น คำว่า “ภูมิปัญญาไทย” บางครั้งอาจจะเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” เป็นคำศัพท์ที่กลุ่มนักวิชาการและนักพัฒนาองค์กร

เอกชนใช้กำหนดขึ้นเพื่อเรียกแทน กระบวนทัศน์(Paradigm) ของชาวบ้านที่มีต่อตนเอง (ชีวิตทัศน์) ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม (โลกทัศน์) ซึ่งแสดงออกให้เห็นจากระบบความเชื่อ ค่านิยม ในการดำเนินชีวิต กระบวนทัศน์ดังกล่าวอาจจะมีรากฐานจากหลักคำสอนทางศาสนา คติประเพณีซึ่งได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับเปลี่ยนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย

คำว่า “ภูมิปัญญาไทย” ด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้นภูมิธรรมเดิมแล้วยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีทั้ง ลักษณะสากลและลักษณะของเราเอง (เสน่ห์ จามริก 2532:7)

ภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom) หมายถึง ความสามารถ ทักษะ และเทคนิคอันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการการสืบทอด ปรับปรุงพัฒนาและเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดีในการสร้างผลงาน แก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541:15 อ้างถึงใน นิพากรณ์ คงบางพระ, 2525:21)

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เสรี พงศ์พิศ (2529 : 145) ได้สรุปไว้ว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึงพื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ขณะที่วิช ปุณฺณทก (2531 : 40) ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่รุ่นก่อน ๆ ถ่ายทอดกันมาหรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา หลังจากนั้น เสรี พงศ์พิศ (2536 : 145) ได้กล่าวไว้อีกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่ นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างสมสมัย ด้านสมาน ซาติยานนท์ (2528:26) ได้กล่าวสรุปไว้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านคือองค์ความรู้หรือความสามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ ๆ เพื่อความอยู่รอดและทำให้ชีวิตดีขึ้น ซึ่งหมายถึงรวมถึงองค์ความรู้และวิธีการนำความรู้เรื่องภูมิปัญญาไปใช้ ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 2) ได้อธิบายว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเอกปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ

ปรับตัว ในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้ ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 ; 11-12) ที่ได้นำเสนอความหมายของคำว่าภูมิปัญญาไว้ในหนังสือภูมิปัญญาชาวบ้านสู่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยว่า หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมที่ได้มีวิวัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวเข้ากับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่เป็นชุมชนนั้น ๆ ตั้งหลักแหล่งหรือตั้งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ไขปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริการทางสังคม ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ

รัตนะ บัวสนธ์ (2535) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติจารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล กระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น จำแนกออกได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

อังกูล สมคะเนย์ (2535:37) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง มวลความรู้ และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

กระทรวงศึกษาธิการ (2539:2) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวใน

การดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหา

จากแนวคิดที่ได้นำเสนอแล้วดังกล่าวจึงพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นคำที่มีนัยทางความหมายอย่างเดียวกัน ใช้แทนกันได้และมีความหมายครอบคลุมด้านความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความถนัดชัดเจนต่อการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกิดจากชุมชนหนึ่ง ๆ ซึ่งมีผลต่อการปรับตัวและการดำรงชีวิตให้อยู่รอดและเป็นสุขตามสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ นอกจากนั้นยังสามารถสังสมและถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลังทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้อีกด้วย

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

แม้จะเป็นที่ทราบกันดีว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและการดำรงชีวิตของชุมชนทุกหมู่เหล่าตกทอดเป็นวัฒนธรรมสืบต่อกันมาเนิ่นนานและยังทรงความสำคัญอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนับว่าเป็นเรื่องยากยิ่ง โดยเฉพาะร่องรอยที่เป็นหลักฐานเอกสาร

ต่อเมื่อกว่าทศวรรษมานี้เองที่ปรากฏการณ์การรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นแขนงต่างๆ ขึ้นอย่างจริงจัง ซึ่งพออนุมานได้ว่า กระทรวงศึกษาธิการ (2353 : 5) ได้ปรับปรุงหลักสูตรทั้งมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นใหม่ เน้นให้โอกาสกับท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้น โดยโรงเรียนสามารถจัดรายวิชาเลือกเสรีให้นักเรียนเลือกเรียนได้อย่างหลากหลายตามสภาพและทรัพยากรในท้องถิ่นนั้น และสามารถนำผู้รู้ในท้องถิ่นนั้น ๆ มาช่วยในการจัดการเรียนการสอนได้ นอกจากนี้ยังสามารถปรับหรือพัฒนาเนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเองและของท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ โดยให้เรียนรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่น ซึ่งคาดว่าจะทำให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น และเกิดความภาคภูมิใจ เกิดความรัก และความผูกพันกับท้องถิ่น มีความรู้ ความสามารถในการคิด การจัดการและแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบทั้งที่เกี่ยวกับตนเอง งานอาชีพและการพัฒนาสังคม แสวงหาแนวปฏิบัติใหม่ ๆ ให้ได้ผลงานที่ดีขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ด้วยการใช้ประโยชน์คุ้มค่า อนึ่ง แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) (ธีระพล อรุณะกสิการ และคณะ, 2540 : 27) และนโยบายรัฐบาลมีส่วนของเนื้อหาสาระที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนให้สนองความต้องการและสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นให้มีการประสานแหล่งความรู้ระหว่างวิทยาการ

สากลกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

ในระดับประเทศจะต้องมีองค์กรหรือสถาบันที่มีหน้าที่ศึกษา วิจัยและพัฒนาสิ่งที่เป็นมรดกของสังคมไทยให้ก้าวหน้าต่อไป มีการผลิตตำราและแบบเรียนที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบเพื่อใช้กับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อการอนุรักษ์มรดกของสังคมไทยที่ได้สั่งสมมาหลายร้อยปี ซึ่งได้ช่วยให้ประเทศพัฒนาภาวะวิกฤติมาได้ทุกยุคทุกสมัยจึงต้องจัดให้เป็นแกนของการเรียนรู้ โดยปรับให้เหมาะสมกับ อายุ และสภาพของท้องถิ่นของผู้เรียน มรดกดังกล่าว ได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา ค่านิยม การเอื้ออาทร ความมีน้ำใจต่อกัน ความรักถิ่น รักชาติ การรักษามรดกชาติ การรักษาสমบัติสาธารณะ มรดกด้านศิลปะ สถาปัตยกรรมไทย แพทย์แผนไทย อาหารไทย ระบบครอบครัว ปราชญ์ชาวบ้าน เครื่องใช้ประชาชน และภูมิปัญญาไทยด้านการผลิตและด้านอาชีพต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) (ธีระพล อรุณะภักติกุล และคณะ, 2540 : 38 - 39) ที่กล่าวถึงการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการศึกษาและฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพโดยสนับสนุนการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาทุกระดับให้มีความคล่องตัว และเปิดโอกาสให้ครอบครัว ชุมชนและท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรมทั้งในกระบวนการคิดและการปฏิบัติให้ทุกฝ่ายเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันทำงานด้วยกันและติดตาม ประเมินผลด้วยกันพร้อม ๆ กับการผ่อนคลายกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ อีกทั้งสนับสนุนการจัดเครือข่ายการเรียนรู้โดยพัฒนาความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างจริงจัง

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาไทย มีขอบข่ายที่กว้างและมีความคล้ายคลึงกันมากจึงมีนักการศึกษาและสถาบันต่าง ๆ ที่ได้ทำการศึกษากล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 24-26) ได้จำแนกภูมิปัญญาไทยไว้ 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร

ด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคแมลง) และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษาตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนสถาน การจัดการศึกษาตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่า เป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิผล

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้

บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชาวนา เป็นต้น

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของกระทรวงศึกษาธิการ

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของกระทรวงศึกษาธิการ ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2534 หมวด 11 มาตรา กำหนดให้กระทรวงศึกษาธิการมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมในส่วนของงานเกี่ยวกับการวัฒนธรรมมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการเชิดชูรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามของไทยบำรุงรักษาและผดุงส่งเสริมศิลปวิทยาการอันเป็นสมบัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ตลอดจนเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยมีสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งเป็นหน่วยงานระดับกรม ในกระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่หลักในการประสานงานดำเนินการต่าง ๆ ประชาชน องค์กร และสถาบันต่าง ๆ เข้าร่วมกันดำเนินงาน ด้านวัฒนธรรม ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ สืบทอดและอื่น ๆ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537.)

งานส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของงานด้านวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญปรากฏเป็นจุดเน้นในแนวนโยบายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535 – 2539 กระทรวงศึกษาธิการได้ตระหนักในความสำคัญดังกล่าว จึงได้กำหนดแนวนโยบายการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในแผนแม่บทโครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย พ.ศ. 2538 – 2540 โดยมุ่งส่งเสริมให้เครือข่ายการสืบสานวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมกันดำเนินการ ดังนี้

จัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อศึกษา วิจัย ส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่ ถ่ายทอด และพัฒนาวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทยทุกระดับ

1. เชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาไทยเข้าไปในหลักสูตรการเรียนรู้อย่างทั่วถึงและนอกระบบโรงเรียน
2. ประยุกต์หรือปรับปรุงงานหลักหรืองานประจำของหน่วยงานให้มีกิจกรรมสร้างสรรค์เกี่ยวกับวิถีและภูมิปัญญาไทย ตามความเหมาะสมของแต่ละหน่วยงาน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537.)

ภูมิปัญญาไทยกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2545 - 2559

เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 (2) แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 และมาตรา 74 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 เพื่อจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นแผนยุทธศาสตร์เพื่อการปฏิรูปการศึกษา การบริหาร การจัดการด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ซึ่งได้กำหนดชื่อใหม่เป็น “แผนการศึกษาแห่งชาติ” (พ.ศ.2545-2549) ซึ่งได้กำหนดวัตถุประสงค์ 3 ข้อ และแนวนโยบาย 11 ประการ ทั้งนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์และแนวนโยบายเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับภูมิปัญญา ดังนี้

วัตถุประสงค์ 2 : สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้

แนวนโยบายเพื่อดำเนินการ 7 : การสร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้ ซึ่งมีเป้าหมาย 3 ประการ คือ

1. มีการพัฒนาความรู้ และการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย
2. มีการใช้ความรู้เป็นฐานการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของคนไทย
3. มีการใช้ความรู้เป็นฐานในการพัฒนาในทุกภาคการผลิต เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นำมาสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้นของคนไทย

วัตถุประสงค์ 3 : พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคน และสร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้

แนวนโยบายเพื่อดำเนินการ 8 : การส่งเสริม และสร้างสรรค์ทุนทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม บนฐานของศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ไทย ซึ่งมีเป้าหมาย 2 ประการ คือ

1. สถาบันในสังคมทุกสถาบันสามารถทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกัน และพัฒนาจิตใจ คุณภาพชีวิตที่ดีงาม และมีความสุขของคนและสังคมไทยได้ตลอดไป
2. มีการฟื้นฟู พัฒนาและสร้างสรรค์พฤติกรรมของคนและสิ่งแวดล้อมรอบตัวให้เกิดความดีงาม เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาจิตใจ และคุณภาพชีวิตที่ดีงาม และมีความสุขของคนและสังคมไทย

นโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยกับการจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ตระหนัก และมองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาไทยจึงได้กำหนดนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยกับการจัดการศึกษาและได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2542 ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดวิสัยทัศน์เกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้ “ภูมิปัญญาไทยจะได้รับการฟื้นฟูและนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และ บริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยถือเป็นส่วนสำคัญยิ่ง ส่วนหนึ่งของกระบวนการทางการศึกษาสำหรับคนทั้งชาติ และเป็นไปเพื่อเน้นคุณค่า ทางจิตพิสัยเพื่อนำไปสู่ คุณภาพอย่างยั่งยืนจนเกิดเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาคนและพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติจึงได้กำหนดนโยบายดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542.)

1. นำภูมิปัญญาเข้าสู่การศึกษาของชาติ โดยเลือกสรรสาระและกระบวนการเรียนรู้เข้าสู่ระบบการศึกษา ทั้งการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตาม อัจยาศัย
2. ยกย่องและเชิดชูเกียรติ "ครูภูมิปัญญา" และสนับสนุนให้มีบทบาทเสริม ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาทุกระดับและทุกระบบ รวมทั้งให้แบบอย่าง และชี้้นำด้าน วิถีคิด วิถีการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตที่ได้ผ่านการทดสอบมามาก
3. สนับสนุนการศึกษาวิจัยด้านภูมิปัญญา เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาที่หลากหลายให้ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง
4. ประมวลคลังข้อมูลเกี่ยวกับสารัตถะ องค์กรและเครือข่ายภูมิปัญญา ทั้งในระดับ ท้องถิ่น และระดับชาติ

เพื่อให้นโยบายสัมฤทธิ์ผล สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจึงได้กำหนด แผนงานส่งเสริมภูมิปัญญาไทยไว้ 4 แผนงาน โดยในแต่ละแผนงานมีรายละเอียดดังนี้

แผนงานที่ 1 การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อนำสาระและกระบวนการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาเข้าสู่การศึกษา ทั้งการศึกษาในโรงเรียน การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัยาศัย
2. เพื่อพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาด้านภูมิปัญญาให้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่ง ต่อการจัดการศึกษาทุกระดับ และทุกระบบ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เอกชน และภาครัฐ

3. มีการนำนวัตกรรม สื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษา มาใช้ในการพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศด้านภูมิปัญญาเพื่อการศึกษา

เป้าหมาย

1. มีการฟื้นฟูและพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาทุกระดับการศึกษา โดยคำนึงถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมอันหลากหลายของท้องถิ่น
2. มีสถาบัน หรือ องค์กรรับผิดชอบงานคลังข้อมูลภูมิปัญญา รวมถึงการศึกษาวิจัย และพัฒนาภูมิปัญญาอย่างเป็นองค์รวม
3. มีเครือข่ายบุคคล สถานศึกษาและศูนย์การเรียนรู้หลายลักษณะ ร่วมพัฒนาการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญา
4. มีระบบข้อมูลสารสนเทศภูมิปัญญาไทยที่ทันสมัย และเชื่อมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ทุกระดับและทุกระบบ

มาตรการ/วิธีการ

1. รัฐต้องสนับสนุนให้โรงเรียนหรือชุมชนที่มีความพร้อมประสานการจัดทำแผนและพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน
2. ให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาบรรจุสาระและกระบวนการเรียนรู้ เรื่องภูมิปัญญาทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต วิถีวัฒนธรรม ศาสนา ตลอดจนวิธีการ และองค์ความรู้เรื่องนี้ให้เป็นส่วนสำคัญหนึ่งของการศึกษา
3. สนับสนุนให้มีสถาบัน หรือองค์กร ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ รับผิดชอบงานคลังข้อมูลภูมิปัญญา ตลอดจนการศึกษาวิจัยและพัฒนาเรื่องภูมิปัญญา
4. สนับสนุนให้มีการนำนวัตกรรม สื่อและเทคโนโลยีที่ทันสมัย มาใช้ในการพัฒนาค้างข้อมูลและกระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญา
5. สนับสนุน ประสานงาน เครือข่ายภูมิปัญญาให้ร่วมรณรงค์สร้างจิตสำนึกที่เหมาะสม และร่วมจัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย
6. พัฒนาครูและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง

แผนงานที่ 2 การส่งเสริม การสำรวจ และการวิจัยเรื่องภูมิปัญญา ในการจัดการศึกษา วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจ รวบรวม วิเคราะห์และประมวลข้อมูลภูมิปัญญาไทยทุกระดับ ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
2. เพื่อฟื้นฟู เลือกเฟ้น และพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยให้เป็นระบบ สามารถนำมาใช้

ในการศึกษาอย่างคุ้มค่าและสมจริง

3. เพื่อแสวงหาและเลือกสรรวิธีการวิจัย ที่เหมาะสมในการศึกษาพัฒนาการเรียนรู้ เรื่องภูมิปัญญา
4. เพื่อพัฒนารูปแบบการนำเสนอเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดการเรียนรู้ภูมิปัญญามาใช้ในระบบการศึกษา

เป้าหมาย

1. มีระบบข้อมูลองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญา
2. มีเครือข่ายการวิจัยทำหน้าที่ในการวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญา
3. มีเครือข่ายสถานศึกษาเพื่อทำวิจัยและนำผลการวิจัยไปใช้พัฒนาการเรียนรู้

มาตรการ/วิธีการ

1. ส่งเสริม สนับสนุน ให้สถาบันอุดมศึกษาและหน่วยวิจัยทุกภูมิภาคให้ทำการวิจัยและขยายผล การวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยทำการศึกษา ค้นคว้า วิจัยสาระภูมิปัญญา ในการดำรงชีวิต วิถีวัฒนธรรม ศาสนา ตลอดจนวิธีการนำมาใช้พัฒนาการศึกษา
2. เสริมสร้างและประสานงาน ให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัย ผู้รู้ ช่างบ้าน นักวิชาการ และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในการสร้างองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาเพื่อการศึกษา
3. ส่งเสริม สนับสนุน และประสานเครือข่ายคลังข้อมูลภูมิปัญญาไทย เพื่อการนำมาใช้ประโยชน์ และขยายผลสู่การพัฒนาการศึกษาในทุกระดับทุกระบบ

แผนงานที่ 3 การยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อยกย่องและเชิดชูเกียรติผู้ทรงภูมิปัญญาให้มีบทบาทสำคัญในการนำภูมิปัญญา เข้าสู่การศึกษา ในฐานะ "ครูภูมิปัญญา" ที่ได้สร้างสรรค์ผลงานและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง
2. เพื่อให้ครูภูมิปัญญา สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาเข้าสู่การศึกษาในระบบ การศึกษานอก ระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างมีศักดิ์ศรี

เป้าหมาย

1. ยกย่องและเชิดชูเกียรติ "ครูภูมิปัญญา" ตลอดจนทำข้อกำหนดในเรื่องสวัสดิการที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์ผลงานและพัฒนากระบวนการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง
2. มีการจัดระบบการตอบแทนการปฏิบัติภารกิจของครูภูมิปัญญา โดยความร่วมมือของเครือข่าย ภูมิปัญญาและองค์กรที่เกี่ยวข้อง

มาตรการ/วิธีการ

1. ประสานกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง สํารวจและจัดทำฐานข้อมูล เกี่ยวกับผู้ทรงภูมิปัญญา เพื่อพิจารณาและยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น "ครูภูมิปัญญา"
2. ส่งเสริม สนับสนุนและประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการยกย่องผู้ทรงภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เพื่อสร้างระบบการยกย่องเชิดชูเกียรติครูภูมิปัญญา ในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทในการถ่ายทอด ภูมิปัญญาโดยกำหนดค่าตอบแทนในการปฏิบัติภารกิจและกิจกรรมอื่นๆ อย่างเหมาะสม
3. จัดทำทำเนียบครูภูมิปัญญาพร้อมคู่มือถ่ายทอดเพื่อการเผยแพร่

แผนงานที่ 4 การบริหารและจัดการในการนำภูมิปัญญาเข้าสู่การจัดการศึกษา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้มีกลไกในการบริหารและจัดการที่มีประสิทธิภาพในการนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่ระบบการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย
2. เพื่อให้ประชาชน เอกชน และภาครัฐร่วมเป็นเครือข่ายดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา

เป้าหมาย

1. เกิดพลังทางสังคมในการมีส่วนร่วมและสนับสนุนในการนำภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษาตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒
2. มีเครือข่ายภูมิปัญญาในทุกระดับทุกภูมิภาคและท้องถิ่น เพื่อดำเนินงานร่วมกับหน่วยงาน ทางการศึกษาทุกระดับ/ระบบต่าง ๆ
3. มีกองทุนของประชาชนสนับสนุนการนำภูมิปัญญาเข้าสู่การจัดการศึกษา

มาตรการ/วิธีการ

1. สํารวจ รวบรวมและศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ทั้งในรูปของผู้ทรงภูมิปัญญา องค์กรชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อประโยชน์ในการบริหารและจัดการ
2. จัดทำตัวชี้วัดภูมิปัญญาเพื่อประโยชน์ในการติดตามและประเมินผลแผนงาน
3. ส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานเครือข่ายของประชาชน เอกชนและภาครัฐให้ร่วมกันดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา
4. จัดตั้งกองทุนส่งเสริมภูมิปัญญาในการจัดการศึกษา
5. ให้มีคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญากับการศึกษาซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนหนึ่ง ทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุน ประสานงานและระดมทรัพยากร เพื่อการ

ดำเนินงานด้านภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาโดยมีสถาบันแห่งชาติว่าด้วย ภูมิปัญญาและการศึกษาไทยเป็นสำนักงานเลขานุการและประสานงาน

6. ทบพทวกฎ ระเบียบต่างๆ ให้มีผลเอื้อต่อการสนับสนุนแผนงานต่างๆ ให้เกิดผล ในทางปฏิบัติ

นอกจากนี้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติยังได้กำหนดนโยบายและจุดเน้นการดำเนินงาน ปีงบประมาณ 2545 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ 8 (2545 - 2549) และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยเน้นการพัฒนาสังคมคุณภาพสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ทั้งนี้ การนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในโรงเรียน ประถมศึกษานั้น ได้กำหนดอยู่ในนโยบายข้อที่ 3 คือส่งเสริมให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ โดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนทุกคนได้รับการพัฒนารอบด้านทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และมาตรการที่กำหนดให้สถานศึกษาต่าง ๆ ได้ดำเนินการตามนโยบายข้อนี้ คือ กำหนดมาตรการให้พัฒนาระบบการเรียนรู้อะไรและจัดหาแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ปลูกฝังให้บุคลากรและผู้เรียนมีความเข้าใจตระหนักในคุณค่าและอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นไทยภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมโดยรู้จักนำไปใช้อย่างเหมาะสมและพัฒนาอย่างยั่งยืน และ กำหนดมาตรการให้สถานศึกษาจัดทำสาระของหลักสูตรตามกรอบของหลักสูตรแกนกลาง รวมทั้งให้สอดคล้องกับสภาพของผู้เรียนและชุมชนท้องถิ่นตามที่กำหนดในธรรมนูญโรงเรียน

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาการศึกษา

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2539 : 5-9) ได้เสนอแนวคิดในการอภิปรายเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีค่าที่ต้องทำความเข้าใจให้ตรงกันคือความหมายของคำว่า ยุทธวิธีพัฒนา คุณภาพการศึกษา และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้นิยามคำสำคัญดังกล่าวไว้ว่า ยุทธวิธีพัฒนา หมายถึง การกำหนดหน้าที่ ยุทธวิธีที่จะนำไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์ คุณภาพการศึกษา หมายถึง การพัฒนาปัญหาที่มีอยู่ การนำความรู้ ความสามารถมาพัฒนาและยกระดับตนเองให้สูงขึ้นกว่าเดิม ทั้งผู้เรียนและผู้สอน ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การนำความรู้ ประสบการณ์ ความเข้าใจในชีวิตสิ่งแวดล้อมที่สั่งสมเอาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมนำมาประสาน

สัมพันธ์กับสิ่งรอบตัว เพื่อให้ปรับตัวได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นานในใจที่พอที่จะนำมาเป็นตัวอย่างให้เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่

1. การบวชต้นไม้ บวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ เป็นพิธีที่ใช้คุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเข้าใจ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
2. ระบบอาหารการกินที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ เช่น ไล่จิ้งจอก แกงแค ที่อุดมไปด้วยสมุนไพร ซึ่งเป็นทั้งอาหารและยา
3. พืชสมุนไพร คนโบราณมีความรู้ในเรื่องนี้ลึกซึ้งมาก ทั้งในด้านคุณค่าทางธรรมชาติ และกลไกการทำงาน กล่าวคือ การเก็บการใช้พืชสมุนไพรให้ได้คุณค่าสูงสุด ต้องเก็บจากแหล่งกำเนิดที่พืชพันธุ์นั้น ๆ ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ การเคลื่อนย้ายไปปลูกยังที่อื่นที่ไม่ใช่ถิ่นกำเนิดจะทำให้คุณค่าของยาลดลง นอกจากนั้นการเก็บพืชสมุนไพรให้ได้โอสถต้องเก็บให้ถูกต้องตามฤดูกาลที่พืชนั้น ๆ เจริญเติบโต เช่น ฤดูร้อน ให้เก็บส่วนที่เป็นรากและแก่นของไม้ ฤดูฝน เก็บส่วนที่เป็นใบ ดอก และผล ฤดูหนาว เก็บส่วนที่เป็น เปลือก ต้น กระจับปี่ และเนื้อไม้ เป็นต้น
4. คำภาษิตทั้งหลายของทุกภาคล้วนเป็นการผูกประเด็น ผูกคำคม ที่บ่งบอกถึงประสบการณ์ที่ ล้ำลึก และทดลองมาหลายชั่วคน เช่น คนใหญ่แล้วบ่ต้องสอน หมายถึง คนเราเมื่อโตแล้วไม่ต้องสอน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในที่นี้ไม่ใช่ลักษณะของท้องถิ่นเท่านั้นแต่จะต้องเป็นภูมิปัญญาที่มีการแลกเปลี่ยน ลอกเลียนกันไม่ได้ ถ้าพิจารณาแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นวัฒนธรรมที่สามารถข้ามชาติ ข้ามภาษา ข้ามสังคมได้ และเป็นวัฒนธรรมสำคัญที่ทำให้ชุมชน สังคมมีความเติบโตไม่สิ้นสุด

อีกทั้งเป็นวัฒนธรรมที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามกาลสมัยและเพื่อเป็นการรักษา ถ่ายทอด และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาจึงต้องนำไปสู่การเผยแพร่และขยายผล โดยมีหลักการ คือ ประการแรก สำรองภูมิปัญญาที่มีอยู่ในแต่ละภูมิภาคว่ามีอะไรบ้าง และจัดทำเอกสารเผยแพร่สิ่งที่กำลังจัดอยู่ในขณะนี้ คือ ได้รวบรวมภูมิปัญญาของแต่ละคนของประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือเป็นภาคที่มีชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่กับลุ่มน้ำ ที่ราบ หุบเขา จึงก่อให้เกิด ภูมิปัญญาที่ต้องการวิธีการจัดการนำน้ำมาใช้กับการทำไร่ทำนาอย่างยุติธรรมและเป็นประชาธิปไตย ผู้ที่อยู่ต้นน้ำ ปลายน้ำจะต้องได้รับน้ำอย่างเท่าเทียมกัน เมื่อมีปัญหาจะมี ผู้เฒ่า ผู้แก่ มาทำหน้าที่ให้ความยุติธรรม ต่อมาเมื่อมีระบบชลประทานเข้ามา หลวงจะทำหน้าที่เป็นผู้ที่ให้ ราษฎรเป็นผู้รับ ระบบความสัมพันธ์เชิงประชาธิปไตยในการพิทักษ์น้ำจึงล่มสลาย เป็นต้น ประการต่อมา ยุทธวิธีที่นำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้ต้องเหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน นอกจากนั้นแล้ว ความสอดคล้องกับหลักสูตรปัจจุบัน ความเป็นไปได้ในอนาคต อีกประการหนึ่ง คือ ความเต็มใจและ

ศรัทธาที่จะเปลี่ยนวิธีการสอนจากการเน้นการถ่ายทอดความรู้มาเป็นการแสวงหาความรู้มาเป็นการถ่ายทอดความรู้มาเป็นการแสวงหาปัญญาอย่างแท้จริง เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงเป็นการเรียนรู้แบบ Learning by doing และประการสุดท้าย ผู้บริหาร และครูผู้สอน ต้องมีความจริงจัง เชื่อถือและศรัทธาต่อภูมิปัญญาอย่างแท้จริง

ส่วนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตก็มีหลักการและวิธีการ กล่าวคือ

1. การสอนโดยใช้ภูมิปัญญาไทยในท้องถิ่นทำให้เกิดความสะดวกรู้คนในพื้นที่หรือในท้องถิ่น และมีความหลากหลาย เด็กจะเกิดความรู้สึกว่าครอบครัว ชุมชนหรือท้องถิ่นของตนมีคุณค่า และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีปรีชาชาญ มวลปัญหาสามารถที่จะแก้ได้โดยไม่ต้องลองผิดลองถูกใหม่ เพราะได้ผ่านกระบวนการจนกลายเป็นภูมิปัญญาแล้ว การเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาถือว่าเป็นหลักสูตรคือชีวิต ชุมชนคือห้องเรียน ทำให้เด็กเกิดการแสวงหาความรู้ เกิดความภูมิใจในถิ่นกำเนิดของตน มีความสุขเมื่อได้ออกไปเรียนรู้จากชุมชน เกิดการเรียนรู้สิ่งที่ยุ่งยากได้ด้วยตนเอง

2. มีการทบทวนกระบวนการทั้งหมด ตั้งแต่หนังสือเรียนจนถึงการประเมินผลถึงแม้ว่าหลักสูตรจะเปิดกว้างให้ท้องถิ่นสามารถจัดการทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นได้แต่ต้องกำหนดว่าอย่างน้อยผู้เรียนจะต้องได้อะไรเพื่อเป็นทิศทางในการจัดเตรียมการเรียนการสอนในเรื่องการประเมินผลที่จะมีการใช้แฟ้มสะสมผลงานนั้น เป็นสิ่งที่น่าสนใจแต่ควรจะเป็นการบันทึกว่าใน 3 ปี ที่เรียนมานั้นเด็กได้อะไรบ้าง แล้วมีการสอบประมวลความรู้

3. ต้องสร้างกระแสในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะต้องนำไปเชื่อมโยงกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น นำเนื้อหาสาระเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นใส่ในคอมพิวเตอร์ หรืออาจจะใช้ระบบ Network ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในเรื่องภูมิปัญญา

4. มีการเผยแพร่ ซึ่งอาจเผยแพร่ผ่านทางโทรทัศน์แล้วมีผู้รู้มาร่วมวิเคราะห์แนวทางการสืบทอดต่อไป

5. การสนับสนุนทางวิชาการ เช่น สอนคณิตศาสตร์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ในส่วนของโรงเรียนที่จะนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

สมพงษ์ จิตระดับ (2529 : 11) มียุทธวิธีที่โรงเรียนนำมาใช้ คือ

1. โรงเรียนในโรงเรียน หมายถึง การทำโรงเรียนเพื่อให้โรงเรียนอื่นมาศึกษา ถือเป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายระหว่างโรงเรียน

2. ลดเวลาการสอนของคุณ มาทำในเรื่องระบบการจัดการ เรียนรู้ชุมชน ศึกษาวิจัย มีความเป็นอิสระ อยู่นอกระบบ ไม่ติดระเบียบ

3. โรงเรียนต้องออกจากระบบ เป็นโรงเรียนกึ่งระบบ สอนครึ่งวันให้นักเรียนเรียนน้อยลง มีโอกาสได้ทำกิจกรรมและเล่นให้มากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้มากขึ้น

สำหรับส่วนกลางต้องกระจายอำนาจ มีนโยบายที่ชัดเจน จัดงบประมาณลงสู่โรงเรียน โดยตรง และรวดเร็ว ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ให้เกิดระบบและทางเลือกใหม่มีวัฒนธรรมวิชาการ

ขณะที่ อรุณศรี อนันตรศิริชัย (2540 : 11-13) ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพว่า นับวันจะทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น สภาการศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมมือกันดำเนินการในเรื่องนี้มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าระดับมหาวิทยาลัยก็เห็นความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการประชุมสัมมนา โดยหวังให้ผู้ที่เกี่ยวข้องประชุมได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน นำความรู้ที่ได้ไปคิด วิเคราะห์ และนำไปใช้ให้เกิดผลในโรงเรียนและข้อสรุปหนึ่งที่กล่าวถึงอย่างกว้างขวางคือการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีประสิทธิภาพได้ ควรต้องนำระเบียบวิธีวิจัยมาใช้ ซึ่งเป็นวิธีที่เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ ข้อเท็จจริง ข้อค้นพบอย่างมีหลักฐานยืนยันได้ พิสูจน์ได้ หรือเป็นวิธีที่ใช้แสวงหาความรู้ข้อมูลเพื่อยืนยันถึงสิ่งที่ได้เคยกระทำไปแล้วนั้น เป็นจริง และสามารถนำไปใช้ได้ ขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัยที่นำมาใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ได้แก่

1. สำรวจ อาจารย์ที่สอนอยู่ในท้องถิ่นใดก็มักจะทราบโดยประสบการณ์ว่ามีภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไรบ้างในท้องถิ่นนั้น และต้องสำรวจความต้องการของชุมชนหรือโรงเรียนว่าต้องการภูมิปัญญาท้องถิ่นใดมาพัฒนาการเรียนการสอน อาจสำรวจ โดยการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ หรือออกแบบสอบถามง่าย ๆ แล้วจดบันทึกไว้ว่าได้ถามใคร เมื่อไร ที่ไหน ข้อมูลทางการสำรวจมีความสำคัญมาก ถ้ามีขั้นตอนการทำที่ดีแล้ว สามารถจะนำไปใช้ได้ผลดีกว่าการที่จะไปทดสอบสมมติฐาน

2. ตั้งวัตถุประสงค์ จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ว่าต้องการให้ได้อะไรในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อไปสู่เป้าหมายใด เช่นเดียวกับการวิจัยที่ต้องกำหนดวัตถุประสงค์ และตั้งคำถามเพื่อจะตอบวัตถุประสงค์นั้น ดังนั้นวัตถุประสงค์เหมือนเป็นคำตอบ วัตถุประสงค์เดียวกันอาจตั้งคำถามไม่เหมือนกัน เมื่อมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การที่จะทำอะไรเพื่อให้เข้าถึงวัตถุประสงค์ก็จะง่ายขึ้น

3. วิธีการดำเนินการ ซึ่งถ้าเป็นการวิจัยจะเรียกว่า วิจัยวิจัย คือว่า จะศึกษาอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น คำว่า จะศึกษาอะไร ก็คือแบบอย่างกิจกรรมที่ต้องการศึกษา เช่น จะศึกษาเรื่องการเลี้ยงวัว การทำหนังตะลุง หรือเกษตรผสมผสาน เป็นต้น สิ่งที่จะศึกษานี้ได้ผ่านขั้นตอนของการสำรวจ แล้วว่าเป็นที่ต้องการของชุมชน แล้วพบว่าเป็นสิ่งที่ดี จะศึกษากับใคร จะศึกษากับนักเรียน ครู หรือชุมชนจะต้องมีการกำหนดให้ชัดเจน

4. การวางแผน การจะทำอะไรก็ตามจะต้องมีการวางแผน ถ้าไม่เขียนไว้ในโอกาสที่จะล้มมีสูงมาก ทำให้ไม่มีหลักฐานการเขียนรายงาน ไม่มีเอกสารที่จะเผยแพร่ผลงานให้คนอื่นได้รู้ว่าเราทำอะไร มีข้อดีและข้อผิดพลาดตรงไหน ตั้งแต่การสำรวจ การตั้งวัตถุประสงค์ และการดำเนินงาน สิ่งเหล่านี้เป็นการวางแผน ซึ่งควรจะต้องตั้งภูมิปัญญาหรือคนในชุมชนนั้นมาช่วยคิดให้รอบคอบ ไม่ควรคิดและทำคนเดียว เพราะถ้าไม่สำเร็จแล้วจะท้อแท้ใจ

เมื่อการวางแผนรอบคอบดีแล้ว ก็ลงมือทำ จดเก็บข้อมูล บันทึก เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากความเป็นจริง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไม สิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ถ้าใครจะนำไปทำ ก็จะไม่ทำผิดซ้ำรอยกับเรา ในขณะที่เดียวกันส่วนไหนที่เป็นจุดดีใครนำไปทำก็อาจจะประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องคำนึงถึงความแตกต่างของสภาพชุมชน คน และวัฒนธรรม ซึ่งอาจมีผลกระทบทำให้ผลออกมาต่างกันได้ ซึ่งถือเป็นขั้นตอนของการนำไปใช้

5. การอภิปรายผล เป็นจุดที่สามารถเปรียบเทียบแสดงความคิดเห็นสิ่งที่ได้ทำมาทั้งหมด ทำได้ดีไม่ดีตรงไหน อย่างไร เพราะเหตุใดจึงทำได้ ทำไม่ได้ เป็นการอภิปรายแบบมีเหตุมีผล เมื่ออภิปรายผลแล้ว ต้องมีข้อเสนอแนะว่าจะทำอะไรต่อ ถ้าใครจะนำผลของเราไปทำต่อเขาต้องทำอย่างไร ซึ่งถือเป็นขั้นตอนของการประเมินผล

ในประเด็นเดียวกันนี้ มัลลิกา นิตยาพร (2540 :8-10) ได้ให้แนวคิดในการบรรยายเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยได้อ้างถึงผลการวิจัยร่วมกันระหว่าง ประเทศไทย ญี่ปุ่น อเมริกา แคนาดา และทางยุโรป ว่ามีผลออกมาชัดเจนว่าทุกๆประเทศต้องการให้ประชากรของเขาในอนาคตเป็นผู้ที่รู้จักคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำทนายทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครูผู้สอน หรือศึกษานิเทศก์ ที่จะต้องร่วมกันจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ซึ่งวงจรของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้แก่

1. วงจรของการพัฒนาหลักสูตรเป็นวงจรที่เปรียบเสมือนเป็นต้นขบวนการใช้ระบบ 6-3-3 ในการจัดการศึกษามีความมุ่งหวังให้หลักสูตรนั้นเปิดกว้าง แต่มีข้อกำหนดน้อยที่สุด มุ่งหวังแต่เพียงให้กำหนดจุดประสงค์เท่านั้น แล้วให้ครูอาจารย์ไปประสานต่อด้านการเรียนการสอน

และเนื้อหา ตลอดจนช่วยตรวจสอบว่าเด็กได้เรียนรู้อะไร อย่างไร ตัวหลักสูตรถือเป็นตัวแม่บทที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ เพราะเป็นหลักสูตรที่สอนให้เด็กทั้งมวลเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และปัญญา

2. การพัฒนาวิชาชีพครู ครูเป็นผู้ที่ทำให้กระบวนการเรียนการสอนเกิดขึ้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของการจัดการเรียนการสอน

3. การบริหารการจัดการจะต้องพัฒนาให้ทุกฝ่ายเท่าเทียมกัน ผู้สอนจะต้องเรียนรู้ให้เท่าทันกับความก้าวหน้าของวิทยาการ ซึ่งเนื้อหาการสอนมีมาก ผู้สอนมักจะสอนไม่ทัน และควรคำนึงว่าควรทำอย่างไรจึงจะทำให้การสอนกับการสอบเป็นเรื่องเดียวกัน ทำอย่างไรจึงจะดึงชุมชนซึ่งเป็นแหล่งภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอาจจะตั้งเป็นชมรมวิชาการ เพื่อช่วยให้เกิดความแข็งแกร่งทางวิชาการ

4. การพัฒนาระบบประกันคุณภาพ หรือการสร้างความมั่นใจในเชิงคุณภาพ จะมีการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน เมื่อเด็กเข้าเรียนในโรงเรียน เด็กจะต้องได้เรียนรู้ในสิ่งที่ครู อาจารย์ของโรงเรียนนั้นได้สัญญาไว้กับผู้ปกครองของเด็ก ถือเป็นสัญญาประชาคมที่ให้แก่ชุมชน ต้องบอกได้ว่าจุดไหนที่ทำให้เกิดความอ่อนแอขึ้นมาจนไม่สามารถที่จะสร้างเด็กไปสู่คุณลักษณะอันพึงประสงค์ได้ และต้องรู้ว่าสภาพท้องถิ่นที่เราอยู่มีอะไรบ้าง และยังมีขาดอะไร

5. วงจรของการพัฒนาระบบการเรียนรู้ การสอนจะต้องรับดำเนินการและรับหาวิธีที่จะทำให้เกิดการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่น (Dynamic Teaching) รวมทั้งการสอบด้วย เพื่อจะนำเด็กเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนที่เรียนรู้จากชีวิตจริงต้องให้เรียนรู้แบบเชิงรุก มากกว่าเชิงรับ มีสุนทรียภาพซึ่งจะนำมาคิดวิเคราะห์หอยังมีระบบ มองทุกอย่างเป็น 2 มุม นั่นคือ ในชีวิตจริงเด็กจะไม่มองสิ่งใดเป็นขาวหรือดำเพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น เช่น เมื่อเห็นขยะ เด็กจะมองเห็นถึงความสกปรก ความไร้ค่า แต่ในขณะเดียวกันก็เห็นความงดงามในตัวมัน เพราะสามารถนำมารีไซเคิล (Recycle) ได้ นั่นคือ เด็กสามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่าในความไม่ดีจะมีความดีอยู่เป็นการเอาสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตจริงเข้าไปปรับสอน ซึ่งกระบวนการเรียนการสอนหรือการให้ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ใช้กระบวนการเดียวกัน

การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาช่วยปรับในเรื่องของกระบวนการเรียนการสอนเป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งของการปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอน เป็นการสร้างฝันสู่ความเป็นจริงได้ทั้ง 5 วงจร ไม่มีวงจรใดที่จะช่วยหรือเป็นทางออกที่งดงามในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาเท่ากับวงจรของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การปรับกระบวนการเรียนการสอน

สรุปก็คือ การจัดการศึกษาให้สนองความต้องการของท้องถิ่น ควรต้องมีการกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่น ปรับบทบาทของหน่วยงานที่ทำหน้าที่บังคับบัญชาที่สลับซับซ้อนให้มาทำ

หน้าที่สร้างวิชาการเพื่อสนับสนุนผู้ปฏิบัติ และคงไม่ใช่เรื่องของครูและโรงเรียนเท่านั้นแต่เป็นเรื่องของทุกคนในสังคมที่จะต้องร่วมมือกันสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ขึ้นในสังคม ในเรื่องของการสอน ต้องสอนให้ผู้เรียนสามารถแก้ปัญหาคิดป้องกันปัญหา และพัฒนาสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นในชีวิตได้

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

อัมพร ด้วงปาน (2538:16) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านไว้สอดคล้องกันว่า เพราะการจัดการศึกษาในอดีตที่ผ่านมา ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากไม่มีความเสมอภาคทางการศึกษาและระบบการศึกษาแบ่งแยกคนออกตามระดับความสามารถทำให้เกิดการแบ่งแยกในสังคมและเกิดคำถามว่าทำอย่างไรจึงจะทำให้คนในสังคมมีความเท่าเทียมกัน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนการสอนจึงน่าจะเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ เพราะการเรียนรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องอยู่ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันเพื่อใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาให้กับตนเองและสังคมในท้องถิ่น เช่น การรวมตัวของกลุ่มเกษตรกรเพื่อส่งเสริมอาชีพ แก้ปัญหาการลงทุน และออมทรัพย์ มีการลงทุนร่วมกัน มีการบริหารการจัดการและการสร้างระบบที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้ร่วมโครงการในลักษณะพึ่งพาตนเองและหมู่สมาชิกด้วยกันให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น นอกจากนั้นชาวบ้านยังได้รับสวัสดิการต่างๆ หลายด้านด้วยกันและรู้จักทำงานเป็นทีม จึงมีคนเสนอให้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยชาวบ้านขึ้นเพื่อเป็นสถาบันเพื่อการพึ่งพาตนเอง และสนองต่อผู้เป็นลูกหลานของประชาชนในท้องถิ่น มีการนำเข้าสู่ระบบโรงเรียนโดยยึดหลักการดังนี้

1. นำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน มีข้อกำหนด และระเบียบที่ชัดเจน
2. ในวันสุดสัปดาห์ ครูจะนำนักเรียนอายุ 14-20 ปี เข้ามหาวิทยาลัยแห่งนี้ เพื่ออบรมและให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ รวมทั้งวิถีชีวิตของชาวบ้านและวัฒนธรรมในท้องถิ่น เช่น การประกอบอาชีพ การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม การบริหาร การลงทุน การออมทรัพย์ เป็นต้น

วิจิต นันทสุวรรณ (2538:17-18) ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาชนบทมูลนิธิหมู่บ้าน ได้เพิ่มเติมว่า นับตั้งแต่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา เราถูกครอบงำทางความคิดจากสหรัฐอเมริกา ซึ่งทำให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิที่พัฒนาไปสู่ความทันสมัย (Civilization) มีคนในสังคมกลุ่มหนึ่ง ได้พยายามพัฒนาตัวเองเพื่อแข่งกับโลกและเป็นการนำสังคมเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ในขณะที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไม่รู้ว่า

อนาคตของตนเองเป็นเช่นไร ทำให้เราต้องกลับไปหาคำตอบจากท้องถิ่น (Localization) และเชื่อว่าจะสามารถแข่งกับคนอื่นได้โดยยังคงความเป็นไทยเอาไว้

ผลการวิจัยของ สีลาภรณ์ นาครทรรพ(2538:26-27) เรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยได้เข้าไปศึกษาระบบการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ กระบวนการคิด การสร้างจิตสำนึก การพึ่งตนเอง การรวมกลุ่มกันของชาวบ้านในเขตอีสานใต้โดยเริ่มต้นจากกลุ่มผู้นำและปราชญ์ชาวบ้านหรือที่มักเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า การพัฒนาประเทศ พัฒนาการเกษตร การกระจายรายได้ยิ่งพัฒนาเกษตรกรยิ่งอยู่ไม่ได้ต้องอพยพไปหางานทำในเมืองบ้าง ในต่างประเทศบ้างเพื่อปลดหนี้สินที่เกิดจากการทำเกษตรและเมื่อวิเคราะห์หาสาเหตุจะพบว่า พวกเขาจะต้องพึ่งตนเอง หมายความว่า แม้จะขายผลผลิตไม่ได้ ก็ยังจะต้องมีกิน ครอบครัวไม่อดตาย ซึ่งมีตัวอย่างของเกษตรกรที่มีชื่อเสียงหลายท่านในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยการปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่สำหรับยังชีพได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ หากเหลือจากยังชีพก็สามารถขายได้

ในระยะแรกที่เข้าไปจัดประชุมเพื่อการวิจัย เรื่องกระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาท้องถิ่น โดยเชิญผู้รู้จากท้องถิ่นต่างๆเข้าร่วมสัมมนาถึง สิ่งที่ต้องการเน้นคือ การยกย่องในความสามารถของผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นที่ยอมรับ โดยวิธีการเชิญผู้รู้ที่มีชื่อเสียงจากแหล่งต่างๆในท้องถิ่นและส่วนกลางมาให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้กันเพื่อสร้างความต่อเนื่องในภูมิปัญญาท้องถิ่น หลังจากนั้น ได้ทำการฝึกอบรมเรื่องโรงเรียนในชุมชน โดยเชิญครูที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประชุมร่วมกันในการกำหนดเนื้อหา การจัดหาวิทยากรท้องถิ่น การจัดการกระบวนการทั้งในและนอกห้องเรียน และความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อคิดเห็นของสมาชิกส่วนใหญ่ที่ได้รับการอบรมสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นใจ และปลูกจิตสำนึกในการต่อสู้เพื่อเป็นพลังทำให้ชุมชนและโรงเรียนสามารถทำงานร่วมกันได้

ปรากฏต่อมาว่าโรงเรียนได้ส่งเสริมให้ครูเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนมากขึ้น เคยมีคนที่ป็นเจ้าของภูมิปัญญาแต่อาจจะไม่ค่อยมีชื่อเสียงเข้ามาร่วมด้วย ดังนั้น จึงเกิดกิจกรรมขึ้นมากมาย ได้แก่ กิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษ ด้านสิ่งแวดล้อม การออมทรัพย์ วันแม่ ธุรกิจชุมชน สื่อสารวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ในวันสำคัญทางศาสนา บางกิจกรรมสามารถทำให้คนในชุมชนรู้จักผสมผสานความรู้ เนื้อหาและความสนุกสนานเข้าด้วยกัน การกระทำของโรงเรียนที่เกิดขึ้นเป็นการพัฒนาภูมิปัญญา โดยการทำให้ชุมชนมีกิจกรรมทางความคิดร่วมกัน

โดยสรุปแล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะดังนี้คือ เป็นองค์ความรู้ มีคุณธรรมสอดแทรก มีความสัมพันธ์กับสังคมของคนในชุมชนและมีเรื่องของวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบ

ดังนั้นการเรียนรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงไม่ใช่การเรียนรู้เฉพาะเทคนิควิธีหรือระบบการทำงาน แต่เรียนรู้รายละเอียดในส่วนประกอบต่างๆ ของภูมิปัญญาและเรียนรู้เข้าไปถึงชีวิตของคนด้วย

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน

กรมวิชาการ(2539:8) ได้กล่าวถึงในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียนนั้นบางท้องถิ่นการประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและชุมชนยังไม่ชัดเจนนัก ดังนั้นบทบาทของครูผู้สอนควรมีการปรับเปลี่ยนดังนี้

1. ครูจะต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากชุมชนทั้งจากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบๆตัวผู้เรียนหรือสิ่งที่เป็นปัญหาของชุมชนมา กำหนดไว้ในหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน
2. ครูจะต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ครูควรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่างๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่น เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาตน และพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น
4. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรดึงศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร หรือเป็นที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่ทำได้
5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ไม่ยึดแต่หนังสือเรียนเท่านั้น

การใช้แหล่งวิทยาการในท้องถิ่น

โรงเรียนถือเป็นสื่อกลางในการพัฒนาท้องถิ่น ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องเปิดประตูให้กว้าง เพื่อโรงเรียนกับท้องถิ่นจะได้แลกเปลี่ยนทรัพยากรและร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันนอกจากนี้การ

เรียนการสอนในปัจจุบันเน้นที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองมากกว่าการที่ครูจะหาเนื้อหาวิชามาป้อนด้วยวิธีการบรรยายในห้องเรียนเท่านั้น

แหล่งวิทยาการในห้องถิ่น หมายถึง สถานที่ที่มีวิชาการที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจกับผู้ที่ศึกษาได้ ทั้งนี้แหล่งที่เป็นวิทยาคารนั้นมิใช่เป็นเพียงแต่สถานที่อย่างเดียวยังหมายถึงวัตถุประสงค์ต่างๆ ทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น รวมตลอดไปถึงบุคคลและองค์กรต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษของผู้เรียน

แหล่งวิทยาการในชุมชนอาจจำแนกประเภทต่างๆได้ดังนี้

1. สิ่งที่เป็นมนุษยชาติและสถานที่ ได้แก่ ห้องสมุด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สุขศาลา โรงพยาบาล พิพิธภัณฑ์สถาน ห้องแสดงและจำหน่ายภาพ สถานีวิทยุ สถานีโทรทัศน์ สำนักงานหนังสือพิมพ์ ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ที่ทำการส่วนราชการระดับต่างๆ ธนาคาร ค่ายทหาร สถานธุรกิจ โรงงานอุตสาหกรรม วัด ฯลฯ ทั้งนี้อาจพาผู้เรียนไปชมหรือมอบหมายให้ผู้เรียนออกไปสู่ชุมชนโดยการไปสัมภาษณ์หาข้อมูลหาเอกสารจากสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน

2. สิ่งที่เป็นธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ ต้นไม้ ภูเขา ดิน หิน แร่สิ่งเหล่านี้เป็นแหล่งที่ใช้วิทยาการโดยการนำไปศึกษาค้นคว้าและมีประสบการณ์จริง

3. สิ่งที่เป็นวิทยากรหรือบุคคล คือ การเชิญผู้ที่มีความรู้ความถนัด ความสามารถด้านต่าง ๆ จากชุมชนมาบรรยาย อภิปราย หรือสาธิต ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสรับความรู้จากบุคคลภายนอก ทั้งนี้ยังเป็นการนำโรงเรียนออกสู่ชุมชนและดึงชุมชนเข้าสู่โรงเรียนด้วย

เนื่องจากแต่ละชุมชนมีแหล่งวิทยาการไม่เหมือนกัน แตกต่างกันและแหล่งวิทยาการแต่ละแหล่งให้ประโยชน์ต่อการศึกษาระดับที่ต่างกัน ผู้บริหารจึงควรวางแผนแนวการใช้แหล่งวิทยาการในห้องถิ่นให้เหมาะสมโดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. สำรวจแหล่งวิทยาการ และขึ้นทะเบียนไว้เพื่อประโยชน์ทางวิชาการ

การสำรวจควรบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับชื่อของสถานที่ที่ตั้ง การเดินทางจากโรงเรียน สภาพและสิ่งอำนวยความสะดวก และประโยชน์เกื้อกูลทางวิชาการ สถานที่บางแห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์ ฟาร์มจระเข้ เมืองโบราณ มีคู่มือเป็นเอกสารที่สามารถจะนำมาขึ้นทะเบียนได้เลย สถานที่บางแห่ง เช่น ถ้ำ น้ำตก คูเรือ ฯลฯ อาจจะต้องทำรายละเอียดเอง

2. การจัดระบบทะเบียนแหล่งวิชาการ

ทะเบียนรายการแหล่งวิทยาการอาจมีหลายประเภท หลายลักษณะ ควรมีการแบ่งออกตามลักษณะของประโยชน์เกื้อกูลทางวิชาการ ว่าแหล่งวิทยาการใดมีประโยชน์กับกลุ่มวิชาใด เพื่อสะดวกในการเลือกใช้แหล่งวิทยาการ

3. การส่งเสริมชี้แนะให้ใช้แหล่งวิทยาการ

การส่งเสริมชี้แนะให้ครูผู้สอนในโรงเรียนสนใจใช้แหล่งวิทยาการอาจทำได้โดยการจัดนิทรรศการย่อยตามป้ายนิเทศต่างๆของโรงเรียน หรือจัดทำเอกสารแนะนำสถานที่ แนะนำบุคคล หรือของดีประจำท้องถิ่น เพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งวิทยาการของท้องถิ่น

4. การแก้ไขปรับปรุงทะเบียนแหล่งวิทยาการในท้องถิ่น

เมื่อเวลาผ่านไปแหล่งวิทยาการบางอย่างที่เป็นแหล่งความรู้ในท้องถิ่นอาจจะเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับบุคคล เช่น ช่างฝีมือแกะลายโบราณ ช่างทำแคน ผู้เฒ่าซึ่งเชี่ยวชาญเพลงเรือ ฯลฯ ทรัพยากรเหล่านี้เปลี่ยนแปลงได้ง่าย ควรมีการตรวจสอบเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ทันสมัยอยู่เสมอ

แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดสุโขทัย

ทรงจิต พูลลาภและคณะ (2551 : 170-179) สุโขทัย เป็นเมืองที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน บรรพบุรุษไทยได้สร้างสม ภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าและสืบสานต่อมาจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสุโขทัยมีหลากหลายดังนี้คือ

อำเภอเมือง มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม เช่น เครื่องใช้จักสานไม้ไผ่ การแกะสลักไม้รูปสัตว์ต่าง ๆ, เครื่องปั้นดินเผาสังคโลกเลียนแบบของเก่า ผ้าทอมือ , ด้านแพทย์แผนไทย สมุนไพรและการนวดแผนไทย , ด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น น้ำปลาปลาสร้อย , ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม เช่น งานลอยกระทง เผาเทียนเล่นไฟ

อำเภอกงไกรลาศ มีภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรมโภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น น้ำปลาปลาสร้อย มัน เผือก ก๋วยเตี๋ยว ขนมทองม้วน ทองพับ ขนมฝิง , ด้านหัตถกรรม เช่น การทอผ้าไหม เครื่องใช้ เครื่องจักสานจากไม้ไผ่และเส้นพลาสติก , ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม เช่น การรำมั่งคละ และศิลป์แห่งชาติ คุณชินกร ไกรลาศ

อำเภอคีรีมาศ มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม เช่น ผ้าทอพื้นเมือง การสานเครื่องใช้จักสาน เช่น เข่ง ปลาทุ การสานผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา ทางมะพร้าว ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา เช่น

กระดาษ ใอง อ่างและหม้อน้ำ , ด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น ก๋วยเตี๋ยวบเนย ไข่เค็ม

อำเภอทุ่งเสลี่ยม มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม เช่น ผ้าทอพื้นเมือง ผ้าไหม เครื่องใช้ เครื่องจักสาน ผลิตภัณฑ์หินอ่อน , ด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น การทำปุ๋ย ชีวภาพ การเพาะเห็ด และการทำน้ำพริกเผา

อำเภอบ้านด่านลานหอย มีภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น การเพาะเห็ด การเลี้ยงจิ้งหรีด การทำขนมลูกปรง , ด้านหัตถกรรม เช่น การทอผ้าห่ม ผ้าขาวม้า ผ้าห่มนวมด้านการแพทย์ไทย ด้านสมุนไพร มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์สมุนไพร การเพาะและขยายพันธุ์สมุนไพร , ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม เช่น การทำกิจกรรม ทางศาสนาในวันเข้าพรรษา เช่น เทศน์มหาชาติ

อำเภอศรีนคร มีภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูปในรูปของการ ถนอมอาหารเพื่อเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ เช่น แหนม เผือก ก๋วยเตี๋ยวบเนย เต้าเจี้ยว หมวกแจกัน จากผักตบชวา กระเป่าถั่วจากหญ้าแฝก , ด้านหัตถกรรม เช่น ผ้าทอพื้นเมือง ผ้าชิ้น ผ้าขาวม้า

อำเภอศรีสัชนาลัย มีภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น ส้มเขียวหวานปลอดสารพิษ ผักกาดขาวปลี ลองกอง ทุเรียนพื้นเมือง มะไฟ การทำไม้กวาด การทอ ผ้าชิ้นตีนจก ผ้าสไบ, ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ โบราณสถานอุทยานแห่งชาติประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย , ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม เช่น ประเพณีการบวชลูกแก้ว

อำเภอศรีสำโรง มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม เช่น การทำตะกร้า กระเช้าใส่ผลไม้จากไม้ไผ่ การทำ ไม้กวาด เสื่อกก ดอกไม้จันทร์ สุ่มไก่ , ด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น การเพาะเห็ดนางฟ้า การเลี้ยงปลาใส่ถาด การทำข้าวหลามและน้ำอ้อย

อำเภอสวรรคโลก มรภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม โภชนาการ อาหารแปรรูป เช่น การทำไข่ เค็ม ผลไม้อบกรอบ เต้าเจี้ยว , ด้านหัตถกรรม เช่น การทอผ้าไหม ผ้าพื้นเมือง การทอดอกไม้แห้ง ประดับศพ , ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วรรณกรรม เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง ประเพณีการแห่พระ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สีลาภรณ์ นาครทรรพ(2538 :บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนโดยได้เข้าไปศึกษาระบบการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ กระบวนการคิด การสร้างจิตสำนึกการพึ่งตนเอง การรวมกลุ่มกันของชาวบ้านในเขตอีสานใต้ โดยเริ่มต้นจากกลุ่มผู้นำและปราชญ์ชาวบ้าน หรือที่มักเรียกกันว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า การพัฒนาประเทศ พัฒนาการเกษตร การกระจายรายได้ ยิ่งพัฒนาเกษตรกรยิ่งอยู่ไม่ได้ ต้องอพยพไปหางานทำในเมืองบ้าง ในต่างประเทศบ้าง เพื่อปลดหนี้สินที่เกิดจากการทำเกษตรและเมื่อวิเคราะห์หาสาเหตุจะพบว่าพวกเขาจะต้องพึ่งตนเอง หมายความว่า แม้จะขายผลผลิตไม่ได้ ก็ยังจะต้องมีกิน ครอบครัวยังไม่อดตาย ซึ่งมีตัวอย่างของเกษตรกรที่มีชื่อเสียงหลายท่านในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยการปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่สำหรับยังชีพได้โดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ หากเหลือจากยังชีพก็สามารถขายได้

ในระยะแรกที่เข้าไปจัดประชุมเพื่อการวิจัย เรื่องกระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาท้องถิ่น โดยเชิญผู้รู้จากท้องถิ่นต่างๆเข้าร่วมสัมมนาขึ้น สิ่งที่ต้องการเน้นคือ การยกย่องในความสามารถของผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นที่ยอมรับ โดยวิธีการเชิญผู้รู้ที่มีชื่อเสียงจากแหล่งต่างๆในท้องถิ่นและส่วนกลางมาให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้กันเพื่อสร้างความต่อเนื่องในภูมิปัญญาท้องถิ่น หลังจากนั้น ได้ทำการฝึกอบรมเรื่องโรงเรียนในชุมชน โดยเชิญครูที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประชุมร่วมกันในการกำหนดเนื้อหา การจัดหาวิทยากรท้องถิ่น การจัดการกระบวนการทั้งในและนอกห้องเรียน และความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อคิดเห็นของสมาชิกส่วนใหญ่ที่ได้รับการอบรมสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นใจ และปลุกจิตสำนึกในการต่อสู้เพื่อเป็นพลังทำให้ชุมชนและโรงเรียนสามารถทำงานร่วมกันได้

ปรากฏต่อมาว่าโรงเรียนได้ส่งเสริมให้ครูเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนมากขึ้น เคยมีคนที่ปราชญ์ภูมิปัญญาแต่อาจจะไม่ค่อยมีชื่อเสียงเข้ามาช่วยด้วย ดังนั้น จึงเกิดกิจกรรมขึ้นมากมาย ได้แก่ กิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษ ด้านสิ่งแวดล้อม การอบรมทรัพย์ วันแม่ อนุรักษ์ชุมชน สื่อสารวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ในวันสำคัญทางศาสนา บางกิจกรรมสามารถทำให้คนในชุมชนรู้จักผสมผสานความรู้ เนื้อหาและความสนุกสนานเข้าด้วยกัน การกระทำของโรงเรียนที่เกิดขึ้นเป็นการพัฒนาภูมิปัญญา โดยการทำให้ชุมชนมีกิจกรรมทางความคิดร่วมกัน

กรมวิชาการ(2539 :บทคัดย่อ) ได้รายงานสรุปผลการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาว่า การนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้ในการแก้ปัญหาหรือ การ

ดำเนินชีวิตโดยได้รับการกลั่นกรองเป็นระยะเวลายาวนานมาจัดการเรียนการสอนนั้น การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความรู้ และประสบการณ์ของชาวบ้านเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนมัธยมศึกษาได้มีการรวบรวมข้อมูลไว้บ้างและนำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอนสะท้อนให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้าน ตลอดจนสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แต่โรงเรียนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังมีได้นำข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่จึงอาจเป็นผลต่อการจัดการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนไม่ได้รับและเกิดประสบการณ์ตรงกับชีวิตจริงในท้องถิ่นของตนเอง การจะทำให้เกิดการใช้ข้อมูลมีประสิทธิภาพสนองความต้องการของท้องถิ่นของตนเองจำเป็นที่หน่วยงานระดับสูงควรส่งเสริมสนับสนุนให้คำแนะนำแก่โรงเรียนในการนำข้อมูลของท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการจัดการเรียนการสอน หรือดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอนที่โรงเรียนส่วนใหญ่ดำเนินการนั้น โรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนใหญ่ได้นำเนื้อหาและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาเพิ่มเติมในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง และนำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในท้องถิ่น ผลของการวิจัยนี้สะท้อนนัยสองประการ ประการแรกคือ การให้นักเรียนเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนได้ให้ครูผู้สอนเป็นผู้สอนเอง โดยการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านมาจัดเป็นกิจกรรมการเรียนการสอน และให้ผู้รู้ในท้องถิ่นเป็นคนสอน แต่อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดความรู้ของชุมชนให้นักเรียนเป็นสิ่งที่ยากที่จะให้นักเรียนซึมซับได้ดี เพราะอิทธิพลและความรุนแรงของวัฒนธรรมสมัยใหม่มีมาก เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติที่ดีต่อองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ้าสามารถทำได้ควรให้นักเรียนได้รับการถ่ายทอดหรือมีโอกาสเรียนรู้โดยตรงกับผู้รู้ในท้องถิ่น มีโอกาสสนทนา ซักถาม คลุกคลีกับผู้รู้ในท้องถิ่นบ่อยๆ นอกจากนั้นสถานที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอนควรเปิดกว้าง นอกเหนือจากการให้นักเรียนนั่งเรียนในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว

ความรู้ประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ครูผู้สอนในระดับมัธยมศึกษา ครูผู้สอนส่วนใหญ่ นำเนื้อหาและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านมาเพิ่มเติมในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น วิชาภาษาไทย ได้นำเอาเรื่องของศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีมาจัดการเรียนการสอน ส่วนในเรื่องของคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็น เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ การงานอาชีพ และคณิตศาสตร์ ก็ได้นำมาสอดแทรกในการสอน ทั้งนี้เพื่อปลูกฝังค่านิยมและพัฒนาจริยธรรมให้กับผู้เรียน ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่ดี นักเรียนจะได้ซึมซับและให้ความ

เคารพครู อาจารย์ หรือผู้อาวุโส นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับแนวการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรกำหนด ส่วนเรื่องของการประกอบอาชีพในท้องถิ่นนั้น พบว่าครูผู้สอนวิชาการอาชีพเพียงส่วนน้อย ที่นำเรื่องของการประกอบอาชีพในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ(2539:บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ โดยผ่านพิธีกรรมในชุมชนชนบท และกลไกเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ความเชื่อ จากผลการวิจัย พบว่า พิธีกรรมของชุมชนเป็นกุศโลบายที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ต่างๆของชุมชนซึ่งเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบพฤติกรรมของบุคคล ระบบโครงสร้างอำนาจหน้าที่อันเป็นประโยชน์ต่อการผืนส่วนต่างๆของชุมชนและสังคมอย่างเป็นเอกภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขของผู้คนในชุมชน ทั้งนี้สาระของการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ ได้จำแนกออกเป็น 3 ระบบคือ การขัดเกลาทางสังคมเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามสถานภาพ บทบาท และหน้าที่ความรับผิดชอบ โดยมีการกำหนดคุณค่าของคุณค่าความดีของบุคคลที่พึงได้รับการยกย่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเน้นการปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความตระหนักถึงคุณค่าและการธำรงรักษา ร่วมกับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นการขัดเกลาเกี่ยวกับการยอมรับในความแตกต่างและอำนาจและปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยใช้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อมาควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนเพื่อการลดความขัดแย้ง สร้างความร่วมมือ ความสามัคคีขึ้นในกลุ่มโดยความพึงพอใจร่วมกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการสร้างระบบความเชื่อซึ่งเป็นที่พึงทางจิตใจเพื่อช่วยเป็นกำลังใจในการแก้ไขปัญหาและการเอาชนะอุปสรรคต่างๆร่วมกัน เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในวิถีทางของชุมชน

พุทธรักษา ปานเม่น(2539:บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในระบบเกษตรกรรมทางเลือกเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในชุมชนจากเกษตรกรรมแผนใหม่สู่เกษตรกรรมทางเลือก ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตแบบเกษตรกรรมทางเลือกกับความเชื่อและระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกกับปัจจัยของชุมชนในอดีต เป็นการผลิตแบบดั้งเดิม มีการใช้แรงงานคนและสัตว์ ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองปลูกเพื่อบริโภคและขายส่วนที่เหลือเพื่อนำเงินไปซื้อสิ่งของที่จำเป็น ชุมชนยังมีการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติและปลูกพืชผักไว้บริโภค เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงช่วงการเกษตรกรรมแผนใหม่ที่มีการใช้เครื่องจักรช่วยในการทำนา ใช้พันธุ์ข้าวใหม่ ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืช โดยเน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ซึ่งมีปัญหามากชุมชนจึงหาทางออกโดยการทำเกษตรกรรมทางเลือกในรูปของ

การทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ประกอบด้วยเลี้ยงปลาในนาข้าว ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักบนคันดิน ทำการผลิตหลายอย่างเพื่อบริโภคและขาย

ในช่วงเกษตรกรรมดั้งเดิม ชุมชนมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งให้คุณค่าทางจิตใจผ่านพิธีกรรมที่ถ่ายทอดความเชื่อ การพึ่งพาระหว่างคนกับธรรมชาติทำให้มีการผลิตที่ไม่ทำลายธรรมชาติและสุขภาพ ชุมชนมีการสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสู่ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ ความเชื่อของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยให้ความสำคัญกับอำนาจเหนือธรรมชาติและจิตใจน้อยลง

ประคองศรี นิลโขง(2539:บทคัดย่อ) วิจัยสภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้าน ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 8 พบว่า สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนตามความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดวิชาภาษาไทยในโรงเรียนที่เปิดสอนวิชาเลือกเสรีนิทานพื้นบ้าน คือ ด้านการนำหลักสูตรไปใช้ สภาพการจัดการเรียนการสอนด้านการนำหลักสูตรไปใช้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง หัวหน้าหมวดวิชาให้ครู อาจารย์ในหมวดร่วมกันพิจารณาการเปิดสอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านจากโครงสร้างหลักสูตรและคำอธิบายรายวิชา ทั้งให้คำแนะนำปรึกษาแก่ครูผู้สอนในการจัดทำโครงการสอนและแผนการสอน ด้านความพร้อมของครูในหมวดวิชาภาษาไทย มีความพร้อมเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง หัวหน้าหมวดวิชาได้สำรวจความพร้อมของครูผู้สอนแล้วจัดให้สอนตามความสมัครใจ ด้านงบประมาณและสื่อการสอน ได้รับการสนับสนุนมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง หัวหน้าหมวดวิชาได้จัดสรรงบประมาณในการจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ในการผลิตสื่อแก่ครูผู้สอน บางครั้งครูผู้สอนได้จัดซื้อสื่อการสอนด้วยทุนทรัพย์ส่วนตัว ด้านแหล่งวิทยากร การใช้แหล่งวิทยากรสำหรับการจัดการเรียนการสอน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง โดยใช้โบราณสถาน โบราณวัตถุและวิทยากรที่มีความรู้ในท้องถิ่นนั้นๆ ด้านปัจจัยที่สัมพันธ์กับการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ ผู้บริหารมองเห็นความสำคัญและส่งเสริมสนับสนุนการสอนนิทานพื้นบ้าน การร่วมมือและการสนับสนุนของชุมชนของครู อาจารย์ในหมวดวิชาและนักเรียนมีความกระตือรือร้นในการเรียน มีความสัมพันธ์กับการจัดการเรียนการสอน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนตามความคิดเห็นของครูผู้สอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านพบว่า ครูผู้สอนมีทัศนคติที่ดีต่อการสอน มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ ส่งเสริมให้นักเรียนได้แสดงออกตามความถนัดและความสามารถ มีขวัญและกำลังใจที่ดี ในการทำงาน โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางด้านการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ พบว่าครูผู้สอนมีการกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ร่วมกับเพื่อนครูในกลุ่มโรงเรียนแล้วจัดทำแผนการสอนของกลุ่ม นำไปใช้สอน

กลุ่มโรงเรียนในจังหวัดของตน ด้านการกำหนดเนื้อหาวิชา พบว่า ครูผู้สอนนำเนื้อหาจากนิทานพื้นบ้านล้านนาที่เน้นขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและความสนุกสนานมาใช้ ด้านการกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนพบว่า ครูผู้สอนได้กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ด้านการกำหนดสื่อการสอน พบว่า ครูผู้สอนได้จัดหาและผลิตสื่อการสอนด้วยตนเองจากนิตยสาร วารสาร หรือสิ่งพิมพ์ต่างๆ ด้านการวัดผลและประเมินผลพบว่า ครูผู้สอนวัดผลโดยวิธีการสังเกตพฤติกรรมนักเรียน ขณะดำเนินการสอนและวัดผลประเมินผลเมื่อจบบทเรียนแต่ละเรื่องหรือแต่ละจุดประสงค์ สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนตามความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดวิชาภาษาไทยในโรงเรียนที่ไม่เปิดสอนรายวิชา ท 031 นิทานพื้นบ้านพบว่า โรงเรียนส่งเสริมวิชาเลือกเสรีอื่นที่เน้นวิชาชีพมากกว่าและขาดบุคลากร

กรมวิชาการ(2540:บทคัดย่อ) ได้สรุปผลการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนว่า การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการเชิญผู้รู้จากท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร การส่งนักเรียนไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการกับผู้รู้ในท้องถิ่น การให้นักเรียนออกไปสำรวจความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นและนำมาจัดการเรียนการสอน และการให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าจากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นับว่าเป็นการจัดการเรียนการสอนที่มีความหมายสำหรับผู้เรียน เพราะเป็นการเชื่อมโยงสภาพชีวิตจริงกับการเรียนในโรงเรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่โรงเรียนที่เป็นกรณีศึกษาส่วนใหญ่ มุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้ในอดีตที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญาเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้นโดยเฉพาะในเรื่องของอาชีพ เช่น การทำปุ๋ยหมัก การกรีดยาง การทำดอกไม้ ฯลฯ การนำผู้รู้ในท้องถิ่นมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ตลอดจนเป็นผู้ที่จะสร้างบรรยากาศทางวิชาการในโรงเรียน กระตุ้นและให้การสนับสนุน ตลอดจนช่วยแก้ปัญหาให้ครูผู้สอนในการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน การจัดเวลาให้นักเรียนออกไปสำรวจและรวบรวมความรู้ในชุมชนด้วยการปฏิบัติจริง เรียนรู้จากประสบการณ์จริงซึ่งการเรียนในลักษณะเช่นนี้ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนใหญ่ มีความเห็นว่า เป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ข้อมูลที่ได้สามารถนำไปใช้ในการเรียน ส่วนวิธีการที่ใช้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรืออุทยานการศึกษา เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการจะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ใฝ่รู้ ศึกษา ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง ข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองนั้นเป็นสิ่งที่มีความหมาย สามารถนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันได้มาก ดังนั้นถ้าพิจารณาจากความคิดเห็นของนักเรียนย่อมเป็นข้อที่ควรคำนึงว่าในการ

จัดการเรียนการสอนนั้น การให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในห้องสมุดหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นสิ่งที่ดีเพราะแก่นแท้ของการเรียนการสอนคือการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน หรือผู้รู้ในท้องถิ่น เป็นผู้สนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน ทั้งในแง่ของแรงงาน ความคิด ภูมิปัญญาและวัสดุสิ่งของ และจากความคิดเห็นของผู้รู้ในท้องถิ่นที่ได้ร่วมจัดการเรียนการสอนกับโรงเรียน ส่วนใหญ่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งที่หลักสูตรได้เปิดโอกาสให้ผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือกับโรงเรียนเพื่อการจัดการเรียนการสอนจะได้รูปแบบที่หลากหลาย และผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงจากผู้รู้ในท้องถิ่นและเป็นการนำเอาวิถีคิดซึ่งเป็นวิถีชีวิตเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้

จุฑามาศ วิมาลย์ และคณะ (2542) ได้ทำการศึกษาปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดแพร่ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดแพร่ และครูผู้สอนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแพร่ พบว่าความคิดเห็นของผู้บริหารและครูผู้สอนเกี่ยวกับปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแพร่ โดยส่วนรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารและครูผู้สอน เกี่ยวกับปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแพร่ พบว่า ไม่แตกต่างกัน

จงรัก นอกโธสง และคณะ (2544) ได้ทำการวิจัย เรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า การปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ในภาพรวมนั้น ผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการ มีการปรับกิจกรรมการเรียนรู้หรือกิจกรรมการปรับรายละเอียด เนื้อหา การปรับปรุง และเลือกใช้สื่อการเรียนรู้ให้เหมาะสมและการจัดทำสื่อการเรียน การสอนชิ้นใหม่ มีการปฏิบัติอยู่ที่ระดับปานกลาง ส่วนการจัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม อยู่ในระดับน้อย

เกียรติณัฐ ดีเฒ่า และคณะ (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนแกนนำปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นมีการนำมาใช้ทุกประเภท โดยประเภทที่นำมาใช้มากที่สุดได้แก่ การทำมาหากิน และประเภทที่นำมาใช้น้อยที่สุด คือการรักษาโรค ลักษณะของหลักสูตรท้องถิ่นที่จัดทำมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นทุกลักษณะ โดยการปรับกิจกรรมการเรียนรู้หรือกิจกรรมเสริมการนำมาใช้มากที่สุด ส่วนการจัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติมชิ้นใหม่มีการนำมาใช้น้อยที่สุด

ชูศักดิ์ ติวตานุรักษ์ และคณะ (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนนาร่องและโรงเรียนเครือข่ายในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนประสบปัญหาการวางแผนประสานงานเพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดทำหลักสูตร การเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นมาร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นปัญหาระดับมาก และมีการวัดผลและประเมินผลการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันมีระดับปัญหามากที่สุด ส่วนการจัดทำระบบสารสนเทศของภูมิปัญญาที่มีการปฏิบัติกันน้อยที่สุด

จันทร์ดา ด้านคงรักษ์ (2549:บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาการคิดในระดับสูงโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดนครศรีธรรมราช สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนทำนครญาณวโรภาสอุทิศ จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า แบบฝึกอ่านพัฒนาการคิดในระดับสูงทั้ง 10 ชุด สามารถพัฒนาทักษะการคิดในระดับสูงของนักเรียนได้ ทั้งนี้การสร้างสื่อการสอน ครูควรใช้สื่อการสอนเพื่อฝึกการคิด การแก้ปัญหา และการค้นพบความรู้ของผู้เรียน แบบฝึกที่ตรงกับความสนใจและมีคำถามระดับต่าง ๆ กัน ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการอ่านเพิ่มขึ้น

วิษราพงษ์ ทองงาม (2549:บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาบทเรียนภาษาอังกฤษเนื้อหาท้องถิ่นที่ใช้หลักการเรียนรอบรู้ ผลการวิจัยพบว่า บทเรียนภาษาอังกฤษเนื้อหาท้องถิ่นที่ใช้หลักการเรียนรอบรู้ทั้ง 3 หน่วย ได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของนักเรียนทั้ง 3 กลุ่ม ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนวิชาภาษาอังกฤษเนื้อหาท้องถิ่นที่ใช้หลักการเรียนรอบรู้ ของนักเรียน ทั้ง 3 กลุ่ม ผ่านเกณฑ์การรอบรู้ ร้อยละ 70 และจำนวนนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์เกินร้อยละ 60 นักเรียนทั้ง 3 กลุ่ม มีความคิดเห็นต่อการเรียนวิชาภาษาอังกฤษเนื้อหาท้องถิ่นที่ใช้หลักการเรียนรอบรู้ในเชิงบวกด้วยค่าเฉลี่ยที่สูง

รัชกร ประสิทธิ์เตสัง (2550:บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง วิชาประวัติศาสตร์ 43101 เรื่อง ภูมิปัญญาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติม “เสริมคุณธรรมนำใจ ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง” ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพของหนังสืออ่านเพิ่มเติม “เสริมคุณธรรมนำใจ ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง” 82.79 / 85.30: ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ 80/80 ที่กำหนดไว้ การเปรียบเทียบความก้าวหน้าของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนก่อนและหลังการศึกษาหนังสืออ่านเพิ่มเติม พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังการศึกษาหนังสืออ่านเพิ่มเติมสูงกว่าก่อนศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 การ

เปรียบเทียบคุณลักษณะอันพึงประสงค์ จากการเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ก่อนและหลังการใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติม พบว่า นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทุกด้านเพิ่มสูงขึ้น

กรอบหลักแนวคิดในการศึกษาค้นคว้า

